

УДК 94(47+57)(092)

Поляков С. І.,

*кандидат історичних наук, професор,
в.о. завідувача кафедри міжнародного права,
історії права та політико-правових вчень*

Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

ДІЯЛЬНІСТЬ В. І. УЛЬЯНОВА В САМАРСЬКОМУ ОКРУЖНОМУ СУДІ ЯК ПРЕДМЕТ ІСТОРИКО-ЮРИДИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

ACTIVITY OF V. I. ULYANOV AT THE SAMARSKIY DISTRICT COURT AS THE SUBJECT OF HISTORICAL-LEGAL RESEARCH

Систематизовано низку питань щодо діяльності В.І. Ульянова в Самарському окружному суді, які складають предмет самостійного історико-юридичного дослідження.

Ключові слова: *В.І. Ульянов (Ленін), ленініана, антиленініана, інститут адвокатури в дореволюційній Росії, присяжний повірений, Самарський окружний суд.*

Систематизирован круг вопросов о деятельности В.И. Ульянова в Самарском окружном суде, которые составляют предмет самостоятельного историко-юридического исследования.

Ключевые слова: *В.И. Ульянов (Ленин), лениниана, антилениниана, институт адвокатуры в дореволюционной России, присяжный поверенный, Самарский окружной суд.*

There was systemized a range of questions making up the subject and composition structure of the polemics about level of professional mastery of V.I. Ulyanov in the Samarskiy district court. The most widely spread versions are covered.

Key words: *V.I. Ulyanov (Lenin), leniniana, antileniniana, institute of advocacy in the prerevolutionary Russia, attorney at law, Samarskiy district court.*

Науковий інтерес до вивчення діяльності В.І. Ульянова в Самарському окружному суді в 1892–1893 рр. у контексті історико-юридичного дослідження зумовлений багатьма чинниками. В.І. Ульянов входить у коло тих найвизначніших особистостей світової історії, чие життя й діяльність була, є та буде предметом гострих наукових дискусій і політичних баталій. Зв'язок політичної практики з історичними знаннями природний і корисний, оскільки робить історичне знання жаданим, спонукає до нового пошуку й саморозвитку. Друкуються нові книги про В.І. Леніна. Проте часто історію пишуть на догоду панівному політичному інтересу. Рано чи пізно це виявляється й виправляється. Сьогодні

нараховується майже 140 сюжетів лєнінської біографії, які мають не тільки наукове академічне, а й політико-ідеологічне значення з огляду на протистояння між «лєнініаною» і «антилєнініаною» [7, с. 278–287]. Не залишилися поза увагою сторінки біографії «раннього» В.І. Лєніна (період 1887–1895 рр., коли відбулося формування його світогляду, набуття освіти, «вибір шляху»).

Усі сучасні дослідники лєнінізму поділяються на три групи: традиціоналісти, центристи та радикали. Перші вважають, що лєнінізм був і залишається «святим» та «непогрішним», тому варто залишити так, як і було раніше. Другі, визнаючи необхідність наукового, об'єктивного, поважливого ставлення до цього історичного феномена, наполягають на критичному, вільному від ілюзій і стереотипів ставленні до лєнінських ідей, на необхідності сміливого їх обговорення та оцінки. Треті у свою чергу різними способами намагаються довести думку про тотальну застарілість лєнінізму, непотрібність, його історичну провину тощо [8, с. 13]. Автор цієї статті віддає перевагу дослідженням центристського табору науковців, які, на його переконання, слугують дійсно поступовому й неупередженому дослідженню проблеми.

Широкомасштабні спеціальні дослідження адвокатської діяльності В.І. Ульянова були розпочаті наприкінці 60-х рр. ХХ ст., коли в СРСР та інших соціалістичних країнах ішла підготовка до святкування 100-річчя від дня народження В.І. Лєніна. У 1969 р. в Ташкенті була видана монографія І.Б. Стерника «В.І. Лєнін – юрист. Юридична діяльність В.І. Ульянова (Лєніна)» [21]. У 1974 р. він захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук [22]. Двома виданнями (1970 р. та 1977 р.) вийшла з друку монографія В.К. Шалагінова «Захист доручений Ульянову» [24; 25]. Саме ці автори стали піонерами у вивченні названої теми, а їх праці сьогодні – бібліографічною рідкістю. Величезне наукове значення мало видання в 1970 р. першого тому біографічної хроніки В.І. Лєніна, у якому день за днем відслідковуються події 1870–1905 рр., що дало можливість систематизувати та узагальнити всі достовірні, багаторазово перевірені факти про отримання В.І. Ульяновим юридичної освіти, його роботу на посаді помічника присяжного повіреного в Самарському окружному суді [2, с. 53–80].

Певні історіографічні традиції, з одного боку, та сучасна полеміка, з іншого боку, зумовили виокремлення адвокатської діяльності В.І. Ульянова в самостійний предмет історико-юридичного дослідження. Науковці, які вивчали фонди Російського державного архіву соціально-політичної історії, знайшли лише справи самарського періоду. У свій час вони були використані під час укладання біографічної хроніки В.І. Лєніна й донині використовуються під час підготовки дисертаційних і монографічних досліджень. Петербурзький період – біла пляма, тому що всі судові архіви Петербурга загинули під час Лютневої революції 1917 р. Діяльність В.І. Ульянова в Самарському окружному суді в 1892–1893 рр. висвітлено як відокремлений предмет історико-юридичного дослідження в сучасній історіографії. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань: визначення композиційної будови теми, кола питань професійної, трудової діяльності В.І. Ульянова як помічника присяжного пові-

реного, що в сукупності складає предмет спеціального історико-юридичного дослідження; висвітлення дискусій навколо адвокатської діяльності В.І. Ульянова; характеристика найбільш поширених версій традиціоналістського, центристського, радикального напрямів в історіографії; показ конкретної роботи В.І. Ульянова в Самарському окружному суді в контексті правового статусу присяжних повірених у дореволюційній Росії; оцінка рівня професійної майстерності.

У радянській історіографії «раннього Леніна», починаючи з 20-х рр. ХХ ст., склалася думка про те, що Володимир Ілліч, займаючись адвокатською практикою, не тільки не служив правлячому режиму, а й боровся проти нього в стінах суду, використовував адвокатський стіл для пропаганди революційних ідей, захисту інтересів знедолених трудящих [1, с. 15; 3, с. 18; 11, с. 13]. Оскільки головним завданням авторів було висвітлення перших сторінок партійної біографії В.І. Ульянова, то й виникла впевненість в тому, що юридичну професію він використовував тільки як «дах» для своєї революційної діяльності. У пострадянський період деякі автори, що заявляли про своє принципове несприйняття «ленінізації» історичних досліджень, також підтримували таку точку зору [18, с. 71].

Більшість достовірних історичних фактів зумовлюють виникнення питань, на які ця версія не дає аргументованих відповідей. Так, наприклад, виникло питання про ціну так званого «даху». Адже відомо, що після відрахування в 1887 р. з Казанського університету М.О. Ульянова, він безпосередньо багаторазово звертався із заявами дати дозвіл на поновлення навчання. Клопотання були направлені в різні інстанції, навіть до міністрів освіти, внутрішніх справ та директора департаменту поліції [10, с. 549–562]. Лише в травні 1890 р. В.І. Ульянову було дозволено складати державні екзамени екстерном у випробувальній комісії при одному із університетів. Було обрано Петербурзький університет.

Важко знайти відповідь на запитання щодо того, чому поліція не зважала на факти використання В.І. Ульяновим своєї легальної професії для нелегальної роботи, якщо в списку «політично неблагонадійних осіб» він був відзначений, починаючи ще з 1887 р. Більш того, навіть за наявності диплому про освіту отримання свідоцтва на право бути повіреним багато в чому залежало від того ж департаменту поліції [2, с. 67; 10, с. 549–562]. Крім того, доцільно поставити питання й про реакцію юридичної громадськості, зокрема загальних зборів Самарського окружного суду, коли ухвалювалося рішення про видачу В.І. Ульянову свідоцтва на право ведення судових справ, якби він до цього порушував професійну етику, прикриваючи адвокатським захистом політичну пропаганду. У січні 1892 р. він зустрівся з головою Самарського окружного суду, дійсним статським радником В.І. Анненковим – сином відомого декабриста. Сучасники відзначали, що В.І. Анненков відзначався демократизмом, інтелектом, глибоко шанував свого батька та його справу. Проте це ще не означало, що цими високими почуттями та якостями він керувався в дорадчій кімнаті, коли приймав те чи інше судове рішення [25, с. 91–92]. Тим більше, що жоден процес, у якому брав участь В.І. Ульянов, не мав політичного характеру.

Багато пишуть про В.І. Ульянова представники радикального напрямку історіографії. Відомий російський дослідник Ж.О. Трофімов зазначив, що аналізувати їх праці дуже непросто, тому що більшість із них явно розрахована на потребу обивателів-любителів «полунички» [23, с. 22]. Протягом останніх років у моду ввійшли такі тези: вчорашній студент-екстерн, ким був В.І. Ульянов, не міг претендувати на успіхи в професійній практичній діяльності; не хотів працювати, займався революційною роботою, оскільки була можливість жити за рахунок заощаджень матері; у нього ніколи не було поваги до права й закону; репресивна практика радянської правоохоронної системи – закономірний результат розпочатого В.І. Леніним тощо.

Якщо йти шляхом вказаної логіки, то чому б не зарахувати до кола «юристів-невдах» П.Б. Струве? У його «ранній біографії» є декілька важливих сюжетів, схожих із біографією В.І. Ульянова [15, с. 596–597]. На підтвердження думки Ж.О. Трофімова можна навести судження Є.П. Данилова, який без використання жодних документів звинувачує В.І. Ульянова в неприязні до букви закону, часто цитує (без посилання, звичайно) рядки нібито першоджерела – праць В.І. Ульянова [6, с. 46–47]. Проте ж коли порівняти з тим, що писав сам В.І. Ульянов, то бачимо, що він критикував кадетську професуру часів першої російської революції – «історичних попередників» сучасних фальсифікаторів, які на догоду політичним інтересам перекручували загальновідомі та всіма прийняті наукові знання [9, с. 288–289]. Або ж перший мер Москви періоду «горбачовської перебудови» Г.Х. Попов без жодного посилання на історичні документи промовисто розмірковував про так звані «дефекти» гімназійної та університетської освіти, майбутні перспективи й результати професійної діяльності В.І. Ульянова [17, с. 38, 39–40, 44]. Певний подив викликає та обставина, що Г.Х. Попов не взяв до уваги (або навіть не бажав брати) попередні наукові дослідження, у яких неупереджено висвітлені поставлені ним проблеми.

Найавторитетнішим у науковому середовищі фахівцем у галузі «ленініани» вважається В.Т. Логінов, автор понад 400 наукових праць, у тому числі загальновідомих монографій. Він належить до «центристів» у науці, які відповідають на запитання, що раніше входили до категорії білих плям через те, що історико-юридична зокрема та в цілому гуманітарна наука була інструментом політики КПРС, а також створюють умови для якісного покращення наукових досліджень, нової методології історичного пізнання. Причому автор не є ні прокурором, ні адвокатом. Він – слідчий у кращому розумінні слова. Суддею виступає читач, проте ж сприйняття ним матеріалу залежить від якості роботи, професіоналізму слідчого [12; 16].

Формуванню світогляду, характеристиці інтелектуальних здібностей В.І. Ульянова присвятив своє дослідження О.О. Майсурян [14]. Автор – публіцист, політик, активний громадський діяч. Проте це не стало перешкодою для неупередженого, об'єктивного висвітлення маловідомих сторін особистості лідера більшовиків, глибокого проникнення в «ленінський феномен». Основу джерельної бази монографії склали численні мемуари, а наскрізною темою виступає «побутова історія»: різноманітні сюжети про вирішення житлових і ма-

теріальних проблем, про працю й відпочинок, дозволля, особисті пристрасті, спілкування з родичами й товаришами тощо. Ці сюжети не зменшують, а навпаки, збагачують уявлення читача щодо життєвих цінностей та орієнтирів В.І. Ульянова, факторів формування світоглядних засад, мотивів поведінки тощо.

У 2012 р. надруковано 3-тє видання довідника «Життя Володимира Ілліча Леніна», підготовленого науковими співробітниками ленінського музею-меморіалу в Ульяновську. Особливість довідника полягає в тому, що його основу склали запитання, якими найчастіше цікавляться відвідувачі. Серед них можна виокремити такі: 1) чи мав В.І. Ульянов вищу освіту; 2) що саме визначило його життєвий шлях; 3) чому обрав юридичний факультет; 4) правда, що він як адвокат не виграв жодної справи; 5) яку юридичну діяльність проводив після виїзду із Самари; 6) якими заощадженнями користувалася сім'я після смерті І.М. Ульянова [7, с. 93–110].

Таким чином, історіографічна ситуація щодо проблем адвокатської практики В.І. Ульянова характеризується такими рисами: у полеміці бере участь широке коло професійних науковців (істориків, юристів), політиків, громадських діячів, працівників культурно-освітньої сфери; об'єктами дискусій є різноманітні сюжети біографії періоду 1887–1895 рр., пов'язані з отриманням В.І. Ульяновим юридичної освіти, практичної роботи в суді; полеміка розширюється й поглиблюється під впливом двох складових (науково-дослідницької, спрямованої на висвітлення білих плям і розробку нової методології історичного пізнання, та політичної, що відображає зацікавленість певних політичних сил у «скоректованому» залежно від кон'юнктури соціального інтересу відображенні теорії та практики ленінізму в заданому напрямі, починаючи з моменту його виникнення); на сучасному етапі конфігурацію полеміки визначають переважно представники центристського та радикального таборів.

Чому Володимир Ульянов обрав саме юридичну професію? Як відомо, він не писав розгорнутих автобіографій, мемуарів, які б розкривали мотивацію його дій або «секрети» особистого життя та громадської діяльності. Інколи, нібито «до слова», звертався до окремих фактів своєї біографії, проте в контексті зовсім інших проблем. Тому доводиться покладатися переважно на спогади рідних і близьких, друзів і знайомих, соратників і супротивників з урахуванням усіх особливостей мемуарної літератури та особистості автора спогадів [5].

Рішення В.І. Ульянова вступати на юридичний факультет викликало здивування, навіть деяке розчарування в рідних і просто знайомих. Така реакція пояснювалася тим, що виявлені в гімназії здібності зумовлювали виникнення відповідних очікувань, пропозицій і надій. Двоюрідному братові М.І. Веретенникову Володимир Ілліч говорив: «Тепер такий час, що потрібно вивчати науки права й політичну економію. Можливо, в інший час я обрав би інші науки...» [7, с. 96–97, 104–106]. Разом із тим не існує жодних достовірних свідчень щодо його бажання пов'язати захоплення юриспруденцією з майбутньою юридичною кар'єрою або з революційною політичною діяльністю. Тому певні сумніви викликають спогади Д.І. Ульянова, викладені зі слів Н.К. Крупської в більш пізній період, у яких висвітлюється ставлення В.І. Ульянова до службової кар'єри та

вибору шляхів революційної боротьби [4, с. 133–134]. Мабуть, не думав про майбутню кар'єру студент 1-го семестру юридичного факультету В.І. Ульянов, коли брав участь у студентській сходці й 5 (17) грудня 1887 р. написав заяву на ім'я ректора Імператорського Казанського університету про відрахування за власним бажанням [10, с. 551].

Біографічна хроніка В.І. Леніна досить повно висвітлила питання про те, як він отримав диплом про юридичну освіту. Складання іспитів представляло чимало труднощів для екстернів, особливо із числа «неблагонадійних» осіб [2, с. 54–61, 63; 12, с. 116–117]. На всіх іспитах В.І. Ульянов отримував на той час найвищу оцінку – «дуже задовільно». У листопаді 1891 р. Випробувальна комісія при Петербурзькому університеті видала свідоцтво про право отримання диплома першого ступеня, а в січні 1892 р. управління Петербурзького навчального округу видало В.І. Ульянову диплом.

Остаточні незавершеними були й залишаються відповіді на запитання щодо того, наскільки майстерно, професійно представляв В.І. Ульянов у суді інтереси своїх підзахисних, як саме позиція адвоката вплинула на кінцеве рішення суду з конкретних справ. На нашу думку, не є достатньо доведеною версія традиціоналістів в історіографії, що В.І. Ульянов, захищаючи знедолених трудящих – жертв узаконеного беззаконня, нібито зайвий раз переконався, що тільки соціалістична революція надасть народу справжню свободу, тому всі його захисти закінчувалися перемогою. Його підзахисними, дійсно, були представники нижчих класів, проте ж вони притягалися до юридичної відповідальності не за класову приналежність, а за здійснення конкретних злочинів. Сумнівною та політично упередженою з точки зору наукової об'єктивності видається версія представників радикального напрямку: справи, які вів В.І. Ульянов, були дрібними, незначними й несерйозними, усі свої справи В.І. Ульянов нібито «програв». Такі висновки розраховані на невибагливого читача-обивателя. По-перше, в адвокатській справі В.І. Ульянов, дійсно, був початківцем, і не міг претендувати на роль «гучного» судового оратора; по-друге, справи розглядалися не в мировому, а в окружному суді, причому за участю присяжних засідателів, що само по собі знімає питання про якусь «дріб'язковість» або «несерйозність» справ.

Велике значення для осмислення проблеми мають історичні джерела щодо правового статусу інституту присяжних повірених у дореволюційній Росії, встановленого судовою реформою 1864 р. Навіть у сучасних працях про адвокатську діяльність В.І. Ульянова цій реформі не приділено достатньої уваги.

Адвокат був зобов'язаний глибоко та всебічно з'ясовувати мотиви, суб'єктивну й об'єктивну сторони складу правопорушення, обставини, які виключали злочинність діяння чи звільняли від відповідальності, пом'якшували або ж, навпаки, обтяжували покарання. Присяжний повірений не «відмазував» обвинуваченого перед судом, а за допомогою вагомих аргументів мав можливість впливати на кваліфікацію судом правопорушення. У процесуальних питаннях у своїх діях він був незалежним від суду, під час ведення кримінальних і цивільних справ підпорядковувався особливому регламенту. Так, напри-

клад, заходи впливу в разі недотримання вимог визначалися достатньою жорсткістю: кримінальна, дисциплінарна та цивільна відповідальність. Підставами для юридичної відповідальності були такі: зловмисне перевищення меж повноважень; зловмисний вступ в операції з противниками свого довірителя на шкоду останньому; зловмисна передача або повідомлення противнику свого довірителя документів; зловмисне знищення або пошкодження, присвоєння, приховування або розтрата документів, майна довірителів; образа суду або осіб, які брали участь у справі, в судових промовах чи документах; недотримання адвокатської етики; нанесення матеріальних збитків довірителю; недбале виконання своїх обов'язків, зокрема порушення процесуальних строків, правил і форм судочинства. У разі притягнення присяжного повіреного до юридичної відповідальності до нього застосовувалися такі засоби впливу та стягнення: застереження й догани, заборона займатися адвокатською практикою протягом одного року, вилучення із числа присяжних повірених, в особливих випадках передавання кримінальному суду. Якщо стосовно присяжного повіреного у двох випадках ухвалювалось рішення про тимчасову заборону вести справи, то в третьому випадку він вилучався із числа присяжних повірених. При цьому виключені лишалися свого права практично назавжди. Рішення діяло в межах усієї держави, а не тільки в територіальних рамках цього судового місця. Інформація про такі рішення обов'язково й негайно направлялася відповідному прокуророві.

Оскільки організація присяжних повірених являла собою особливу корпорацію при судових палах і не входила до складу суду, то для неї було встановлено самоврядування у формі ради присяжних повірених. Цей орган поєднав у своїй діяльності повноваження адміністративного й судового характеру, здійснюючи контроль за точним виконанням присяжними повіреними своїх обов'язків, норм законодавства та правил в інтересах довірителів. Найважливішою функцією ради присяжних повірених було вирішення питань, безпосередньо пов'язаних з організацією та проведенням захисту: почергове призначення повірених для безоплатної участі в справах осіб, які користувалися правом бідності; почергове призначення повірених для клопотання в справах осіб, які звернулися із заявами про призначення їм таких; визначення суми нагороди повіреному у випадку відсутності згоди або письмово укладеної угоди між повіреним і позивачем тощо. Присяжні повірені брали участь у цивільному процесі на основі довіреностей, виданих їм позивачами чи відповідачами, або внаслідок оголошень, поданих позивачами чи відповідачами в суд, або за призначенням ради присяжних унаслідок клопотання позивачів чи відповідачів, нарешті, за призначенням голови суду. У кримінальних справах присяжні повірені брали захист підсудних за угодою з ними або за призначенням голови судового місця. Призначений для провадження справи радою або головою судового місця присяжний повірений не міг відмовитися від виконання цього доручення, не надавши достатніх для цього підстав.

Сума винагороди визначалася письмовою угодою присяжного повіреного з довірителем. Однак кожні три роки міністр юстиції за поданням судових палат і рад присяжних встановлював особливу таксу, яка підлягала затвердженню в

законодавчому порядку та оприлюдненню для визначення в судових рішеннях сум витрат, які підлягали стягненню з обвинуваченого на користь протилежної сторони за наймання повіреного, а також для визначення суми винагороди присяжним повіреним у випадках, коли позивач або відповідач не уклали письмової угоди. У справах осіб, які користувалися в суді правом бідності, стягнення за наймання повіреного зверталось на користь того повіреного, який був призначений радою повірених для участі в справі з боку незаможної особи. Статус помічників присяжних повірених спеціально не «прописувався». Виступати самостійно на процесі вони могли лише за наявності довіреності-доручення присяжного повіреного. На помічників поширювалися права та обов'язки присяжних повірених, проте на загальних зборах присяжних повірених округи вони мали лише дорадчий голос [19, с. 71–77, 82, 112–115]. Таким чином, у цілому були створені умови для забезпечення якісного захисту законних інтересів довірителя-клієнта або підозрюваного.

Повернемося до особи В.І. Ульянова. На момент отримання диплому й першої справи на посаді помічника присяжного повіреного йому не було навіть 22 років. Звісно, він не мав ні досвіду, ні широкої популярності в колах професійної громадськості. На той час його соціал-демократичні погляди проходили лише стадію формування. Чи був він тоді спроможним використовувати адвокатський стіл для політичної пропаганди? Очевидно, ні. Тобто адвокатський стіл використовувався за прямим призначенням, а його господар суворо дотримувався встановлених вимог щодо професійних обов'язків.

Документи свідчать про те, що певним авторитетом серед клієнтів, які мали можливість самостійно обирати захисника, В.І. Ульянов все ж таки користувався [2, с. 64–65, 69, 73]. Він міг відмовитися від клієнта лише за наявності істотних підстав. Неплатоспроможність підзахисного не визначалася як мотив для відмови вести ту чи іншу справу. Навпаки, рада присяжних під час призначення адвоката була зобов'язана враховувати ці обставини. Очевидно, що В.І. Ульянов за існуючими правилами не міг вибирати тільки багату клієнтуру, не мав у той час законних підстав для добровільної відмови.

Чи був В.І. Ульянов задоволений результатами своєї роботи? Швидше за все, що ні, хоча деякий час був вимушений миритися із ситуацією, яка склалася. М.О. Сильвін, який познайомився з ним у вересні-жовтні 1893 р., у мемуарах писав, що в Петербурзі він якось запитав Володимира Ілліча, як йде його юридична робота. Той відповів, що роботи фактично ніякої немає. За рік, якщо не враховувати обов'язкових виступів у суді, він не заробив навіть стільки, скільки коштує помічнику присяжного повіреного вибірка документів на ведення справ. Незабаром В.І. Ульянов зовсім перестав думати про адвокатську діяльність [20, с. 69].

У Самарському окружному суді В.І. Ульянов, за твердженням одних дослідників, брав участь у 14 кримінальних і 2 цивільних справах, других – у 15 кримінальних і 3 цивільних, третіх – 14 кримінальних і 4 цивільних. У ході кримінальних процесів він досяг таких результатів: виправдання – для 5-х підзахисних; пом'якшення покарання – для 8-ми; скорочення обсягу первин-

них звинувачень – для 5-х; перекваліфікації злочину – для 4-х обвинувачених. Одну справу було припинено з причини примирення сторін. У цивільному процесі справи були вирішені на користь клієнтів В.І. Ульянова [7, с. 108; 13, с. 67; 24, с. 18]. І хоча в його практиці переважали кримінальні справи, присяжний повірений О.М. Хардін, помічником якого він працював, дещо пізніше, на початку 900-х років, сказав, що йому шкода, що В.І. Ульянов не пішов шляхом цивілістики [24, с. 51]. Дізнавшись, що Володимир Ілліч вирішив переїхати в Петербург, О.М. Хардін написав відомому петербурзькому адвокату М.Ф. Волкенштейну рекомендаційний лист. Помічником М.Ф. Волкенштейна В.І. Ульянов працював із вересня 1893 р. до арешту в грудні 1895 р. У травні 1896 р. голова ради присяжних повірених Петербурзької судової палати В.О. Люстих за підтримки М.Ф. Волкенштейна написав віце-директору департаменту поліції С.Е. Зволянському клопотання передати В.І. Ульянова на поруки. Проте той відмовив, посиляючись на позицію прокуратури й жандармського управління [24, с. 57–58].

Обрання випускником гімназії В.І. Ульяновим юридичної професії обумовлено не тільки сімейним вихованням, а й особистим інтересом його до суспільно-політичних проблем пореформеної Росії. У цей час питання майбутньої, далекої кар'єри мало цікавили молодого юнака. Привчений до самостійної інтелектуальної праці, він наполегливо опановував юридичні науки навіть у несприятливих умовах, пов'язаних із революційною діяльністю старшого брата О.І. Ульянова, відрахуванням із Казанського університету, зі статусом «неблагонадійної» особи, що перебувала під негласним наглядом поліції. Успішно завершивши освіту, отримавши диплом Петербурзького університету найвищого ступеня, В.І. Ульянов увійшов до складу корпоративної організації присяжних повірених, до яких згідно з російським законодавством висувалися достатньо високі вимоги. Конкретні результати його діяльності в Самарському окружному суді, шанобливе ставлення до нього старших іменитих колег, які бачили в молодому колезі перспективного фахівця, були досягнуті завдяки ґрунтовній теоретичній підготовці, старанності, добросовісному виконанню професійних обов'язків і працездатності.

Таким чином, композиційну будову проблеми «Діяльність В.І. Ульянова в Самарському окружному суді як предмет історико-юридичного дослідження» складає низка запитань: чому В.І. Ульянов обрав юридичну професію; у яких умовах отримував освіту; які риси були притаманні тодішній столичній і провінційній юридичній спільноті; які справи він вів; що характеризувало лабораторію його професійної майстерності; яку мав винагороду; як досвідчені колеги оцінювали результати роботи молодого фахівця; чи використовувалося службове становище помічника присяжного повіреного не за прямим призначенням; як саме реагували органи політичної поліції на суто лояльні заняття «неблагонадійної» особи тощо. Дослідники вважають, що непереборною перешкодою для більш-менш завершених відповідей на вищевказані питання є відсутність архівних матеріалів петербурзького періоду.

Література:

1. В.И. Ленин: краткий биографический очерк / Ин-т марксизма-ленинизма при ЦК КПСС. – 5-е изд. – М. : Политиздат, 1969. – 223 с.
2. Владимир Ильич Ленин: биографическая хроника (1870–1924) / сост. : Г.Н. Голиков, С.Ф. Буточникова, М.Г. Власова. – М. : Политиздат, 1970– . – Т. 1 : 1870–1905. – 1970. – 628 с.
3. Владимир Ильич Ленин: биография (1870–1924) : в 2 т. / А.Г. Егоров, Л.Ф. Ильичев, Ф.В. Константинов и др. – 7-е изд. – М. : Политиздат, 1985– . – Т. 1. – 1985. – 385 с.
4. Воспоминания о Владимире Ильиче Ленине : в 10 т. / Ин-т марксизма-ленинизма при ЦК КПСС. – М. : Политиздат, 1989– . – Т. 1 : Воспоминания родных. – 1989. – 351 с.
5. Гусляров Е.Н. Ленин в жизни: систематизированный свод воспоминаний современников, документов эпохи, версий историков / Е.Н. Гусляров. – М. : Олма-Пресс ; Звездный мир, 2004. – 640 с.
6. Данилов Е.П. Ленин: тайны жизни и смерти / Е.П. Данилов. – М. : АСТ ; Зебра Е, 2007. – 656 с.
7. Жизнь Владимира Ильича Ленина: вопросы и ответы / отв. ред. В.М. Костягина. – изд. 3-е, перераб. и доп. – Ульяновск : Изд-во «Корпорация технологий продвижения», 2012. – 288 с.
8. Котеленец Е.А. В.И. Ленин как предмет исторического исследования: новейшая историография / Е.А. Котеленец. – М. : Изд-во РУДН, 1999. – 224 с.
9. Ленин В.И. Победа кадетов и задачи рабочей партии / В.И. Ленин // Ленин В.И. Полное собрание сочинений : в 55 т. / В.И. Ленин. – М. : Политиздат, 1967–1975. – Т. 12. – 1968. – С. 271–352.
10. Ленин В.И. Прошения В.И. Ульянова (Ленина) 1887–1893 гг. / В.И. Ленин // Ленин В.И. Полное собрание сочинений / В.И. Ленин. – М. : Политиздат, 1967–1975. – Т. 1. – 1967. – 662 с.
11. Ленин Владимир Ильич: краткая биография / Ин-т Маркса-Ленина-Сталина при ЦК КПСС. – 2-е изд. – М. : Госполитиздат, 1955. – 312 с.
12. Логинов В.Т. Владимир Ленин: как стать вождем / В.Т. Логинов. – М. : Эксмо ; Алгоритм, 2011. – 448 с.
13. Луковкин К.Е. Профессиональная деятельность адвокатов Самарской губернии во второй половине XIX – начале XX в. / К.Е. Луковкин // Известия Самарского научного центра Российской академии наук. – Самара, 2010. – № 2. – С. 63–67.
14. Майсурян А.А. Другой Ленин / А.А. Майсурян. – М. : Вагриус, 2006. – 480 с.
15. Политические партии России. Конец XIX – первая треть XX в. : [энциклопедия] / под ред. В.В. Шелохаева и др. – М. : РОССПЭН, 1996. – 872 с.
16. Поляков С.І. Володимир Ленін: як стати вождем / С.І. Поляков // Проблеми політичної історії України : зб. наук. пр. / Дніпропетр. нац. ун-т ім. О. Гончара. – Д. : Вид-во ДНУ, 2012. – Вип. 7. – С. 201–211.
17. Попов Г.Х. Ошибки в проекте (ленинский тупик) / Г.Х. Попов. – М. : Издат. дом Междунар. ун-та в Москве, 2008. – 510 с.

18. Поцелуев В.А. Ленин / В.А. Поцелуев. – М. : Эксмо, 2003. – 512 с.
19. Учреждение судебных установлений (20 ноября 1864 г.) // Российское законодательство X–XX вв. : в 9 т. / под общ. ред. В.И. Чистякова. – М. : Юридическая литература, 1991– . – Т. 8. – 1991. – С. 32–116.
20. Сильвин М.А. Ленин в период зарождения партии: воспоминания / М.А. Сильвин. – Л. : Лениздат, 1958. – 363 с.
21. Стерник И.Б. В.И. Ленин – юрист. Юридическая деятельность В.И. Ульянова (Ленина) / И.Б. Стерник. – Ташкент : Узбекистан, 1969. – 271 с.
22. Стерник И.Б. Юридическая деятельность В.И. Ленина: отдельные стороны и аспекты : автореф. дисс. ... докт. юрид. наук / И.Б. Стерник. – Л., 1974. – 30 с.
23. Трофимов Ж.А. «Волкогоновский Ленин» (критический анализ книги Д.А. Волкогонова «Ленин») / Ж.А. Трофимов. – М., 1997. – 96 с.
24. Шалагинов В.К. Защита поручена Ульянову / В.К. Шалагинов. – М. : Современник, 1977. – 253 с.
25. Шалагинов В.К. Защита поручена Ульянову / В.К. Шалагинов. – Новосибирск : Зап.-Сиб. кн. изд-во, 1970. – 263 с.